

[0086]

6. Tsjiksen.

De fraech oan ‘e ein fan Smit syn artikeltsje oer “Tjesck-moar en Wif” mei net ûnbiandere bliuwe, dêr is it Skylger *tsjesk* “tsjoarizer” fiersstento nijsgjirrich ta.

It die my bliken, dat men mei de bisteande wurdboeken gâns in ein komme kin. Sa biskikt ús it Fr. Wb. fan Waling Dykstra, dêr’t men noch altiten in soad út opdijpe kin (al hoe ’n “minskebihelp” it neffens Jan Jelles Hof ¹⁾ is), net minder as trije farianten fan it Skylger substantyf. Yn diel III, s. 341, binne de foarmen *tsjikken* en *tsjiksen* (beidegearre meartal) optekene, wylst yn III, 290 jit *tjikse* foarkomt, dat, lyk as de skriuwer ús fornijt, meastentiids ek as pluralis [: *tjiksen*] brûkt wurdt. Op it lêste plak stiet de neikommende hollânske omskriuwing: “in het grasveld gestoken houten pennen, waaraan de bleeker de trenzen vastmaakt van het nieuwe ongebleekte linnen, om dit uit te spannen en te bleeken”. Hwat de bitsjutting oangiet, is der neat op tsjin, soe’k wol sizze, de *tsjiksen* fan ‘e fêstewâl mei it eilanner *tsjesk* to forbinen, hwant yn beiden stiket it bigryp “pin, spit”.

As wy it bigjin fan ‘e lânfryske foarmen acht slagge, dan komme wy ta it bislút, dat *tjikse(n)* de âldste fan ‘e trije wêze moat, omreden de assibilaesje dêr minder fier gien is as by *tsjiksen* en *tsjikken*. Hwat ús forlykjende wei fierders noch opfalt, is, dat yn it Skylger *tsjesk* en de fêstlânske *tsjiksen* de *-ks* en *-sk* oan ‘e ein meiinoar wikselje. Hokker lûdforbining fan dy beiden oarspronklik is, dêr kin allinne de ôflieding útslútsel oer jaen.

Foar it komôf moatte wy earst ris by ús buorlju oan ‘e oare kant de Noardsé sjen. Lyk as sa faken hat it Angelsaksysk, dat yn folle ding moai ticht by it Aldfrysk komt, in wjergera fan ús *tsjisk* biwarre. By Bosworth-Toller²⁾ en Clark Hall ³⁾ fine wy dyselde haednamme werom, as *ðeox*. Ienris is dit yn glossen bitsjûge en jowt dêr it latynske *venabulum* “jachtspear” wer. It opjowne fynplak like my wichtergernôch ta, it sels efkes op to sykjen. It hânskrift dan hat *îsenum bârsperum and þioxum* ⁴⁾, mei izeren bargespearen en ‘tsjiksen’, as oersetting fan *ferratis venabulis* yn’e latynske tekst.

1) J.J. Hof, Bydragen ta de skiednis fen it Fryske wird, Swanneblommen 1919, s. 119.

2) J. Bosworth-T. Northcote Toller, An Anglo-Saxon Dictionary, 1882, s. 1056.

3) J.R. Clark Hall, A Concise Anglo-Saxon Dictionary, 1916, s. 310.

4) Haupts Zeitschrift für deutsches Altertum, jg. 9 (1853), s. 423.

Dy Angelsaksyske parallel *ðeox / ðiox* is fan tige bilang foar ús, hwant dy docht útwizing, dat wy fen in germaenske grounfoarm mei *þ* útgean moatte. Bûtendat wurde wy dêrtroch gewaer, dat *-ks* yn *t(s)jiks* de âldste brieven hat en fan gefolgen *-sk* yn *tsjesk* letter troch omsetting ûntstien wêze moat. In oar foarbyld fan dy metathesis kinne wy út âldfryske stikken helje. Dêr wurdt ntl. nêst *Saxa* en *Saxlond* gauris ek *Saska* en *Sasklond*⁵⁾ foar ‘Saks’ en ‘Saksen’ skreaun.

It Anglo-Fryske wurd is, om koart to kriemen, bisibbe oan it middelheechdútske *dehse* “spille” en ‘ôflaet fan ‘e germaenske stamme **pehs-*, dy’t in yndogerm. basis **teks-* ûnderstelt. De algemiene bitsjutting dêrfan wie „bihouwe, bikappe, timmerje, bouwe”. Dyselde basis heart ek de namme fan in oar stik ark ta, dat yn suver alle germaenske spraken bikend is, to witten fan ‘e *tsjoksel* of *tsjûksel*⁶⁾, lyk as wy de ‘kromme timmermansbile’ oantsjutte. Us noardfryske stambruorren, dy’t by dit wurdskift yn it assibilaesjeproses op healwei stykjen bleaun binne, prate fan *tjoksel*⁷⁾ (op Föhr en Amrum) en *tjuksel*⁸⁾ (op Sylt). De oare dêrmei oerienkommende foarmen binne; âldnoarsk *þexla*, nijnoarsk *teksel*, nijing. dial. *thixel*, mnl. nnl. *dissel*, grinslânsk *duzzel*⁹⁾, middelleechdútsk *dessel*, middelheechdútsk *dehsel*, nijheechd. dial. *Dechsel*, âldheechd. *dehsala*, dy’t de etymologen op germ. *pehsalôn* tobekgean litte¹⁰⁾.

Hwat de net-Germaanske ôfliedingen fan ‘e rounom forsprate ydg. basis **teks-* oanbilanget, binne wy oanwiisd op ‘e greate wurdboeken, dêr’t ik út oanhelje; âldyndysk *táksati* „hy timmert“, litauk *tášyti* „bitsjokselje, bikappe“, âldslavysk *tesla* „bile“, gryksk *τέχτων* „timmerman, hantwurksman, makker, skepper, kunstner“, *τέχνη* „hantwurk, kundigens, kunst“, lat. *texere* „bouwe, frisselje, weve“, *telum* < **tecslo m* „pylk, spear“, âldiersk *tāl* „bile“¹¹⁾.

Nou’t it lânfryske *tsjixsen* en de Skylger *tsjesken* op it ydg. net oansletten binne, soe ik noch jerne it omtinken foar twa mear algemiene taelkundige kwestjes freegje wolle. De iene haw ik al ris to praet brocht yn in artikel oer *tsjelm*¹²⁾, dêr’t ik yn ornearre, de assibilaesje yn ‘e Noardsé-tongslaggen moast nedich op’e nij bisjoen wurde. Dit forskynsel, dat mei biskiedend is foar de saneamde “ingweoanske” talen, is in yngeande bistudearring wurdich. De oare kwestje, dy’t my wichtigernôch taliket, hjir op ‘t aljemint to bringen, is dizze, dat men by it neigean fan ús wurdskiednis, it driuwende forlet fan in moderne forlykjende stúdzje

5) Sj. W.L. van Helten, *Altostfriesische Grammatik*, 1890, § 148β.

6) W. Dijkstra, *Friesch Woordenboek III* (1911), s. 349.

7) J. Schmidt-Petersen, *Wörterbuch und Sprachlehre der Nordfriesischen Sprache nach der Mundart von Föhr und Amrum*, 1912, s. 136.

8) Boy P. Möller, *Söl’ring Uurterbok*, 1916, s. 268,

9) K. ter Laan, *Nieuw Groninger woordenboek*, 1952, s. 200.

10) F. Kluge, *Etym. Wb. der deutschen Sprache*, 17. Aufl., 1957, s. 123; J. Franck-N. van Wijk, *Etym. Wb. der Nederlandsche taal*, 1912, s. 119.

11) A. Walde-J. Pokorny, *Vergleichendes Wb. der idg. Sprachen I* (1930), s. 717.

12) W.J. Buma, *Nijfrysk tsjelm*, *It Beaken XIII* (1951), s. 114-118.

fan 'e Ingelske en Fryske wurdfoarrie fielt. It is mear as tiid, dat in taelman him ris op sok in ûndersiik útleit, dêr't G. Walter syn wurk in (net bifredigjende) oanrin ta neamd wurde kin. Dy takomstige forhanneling sil de oerienkomst tusken Frysk *tsjikse* en Aldingelsk *ðeox* net yn ûntbrekke meije.

W.J. Buma,